

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ОРДЕНОВ Сергій Сергійович

УДК 13:316.64:316.334.4 (043.5)

**ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ
СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ
АСПЕКТ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного авіаційного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Дротянко Любов Григорівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Кравченко Петро Анатолійович,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Харченко Сергій Петрович,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач навчально-методичного відділу.

Захист відбудеться 27 жовтня 2016 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 26 вересня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Трансформаційні процеси в сучасному світі свідчать про перехід до глобалізованої системи суспільних відносин, які характеризуються змінами соціальних інститутів. Масштабність цих соціальних змін зумовлює збільшення та поглиблення викликів світовій спільноті, що дає підстави говорити про появу соціальних проблем, спричинених саме глобалізаційними трансформаціями, які вимагають нагального вирішення.

Засади модерної правосвідомості, які формувалися у XVII-XVIII ст., були усталені протягом багатьох століть, проте постмодерні зрушення у культурі західноєвропейських країн суттєво зачепили сферу права, оскільки економічні, соціально-політичні та духовні трансформації не вкладалися в ідеологічно-правове поле модерної доби. У постмодерну добу почали формуватися нові прояви суспільної правосвідомості, які не могли описуватися існуючою модерною правовою системою. Серед цих проявів суттєву роль відіграють постмодерні «розлади» у вигляді духовної невизначеності, втрати сенсожиттєвих імперативів і, на цій підставі, деструктивної трансформації правових норм і цінностей.

Оскільки правові почуття та уявлення, концепції й ідеали, норми і принципи суттєво впливають на економічні, соціально-політичні та духовні запити людей, проблема формування і функціонування правосвідомості перебуває у полі зору філософів, соціологів, соціальних психологів, юристів та представників інших соціально-гуманітарних наук. У цих умовах актуалізується соціально-філософська рецепція трансформацій суспільної правосвідомості у процесі переходу західного суспільства від епохи Модерну до епохи Постмодерну.

Вирішення на соціально-філософському рівні проблем подолання соціальної кризи, зокрема в українському суспільстві, сприятиме розробці адекватних соціальних проєктів, перш за все, у сфері трансформації правових засад функціонування українського суспільства, яке прагне наблизити свої соціальні стандарти до правових норм розвинутих європейських країн. Дослідженню цих питань присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних учених, проте цілісної соціально-філософської рецепції глобалізаційних трансформацій суспільної правосвідомості в умовах глобалізації в існуючій філософській літературі поки що немає, що й зумовило дане дисертаційне дослідження.

Ступінь наукового опрацювання проблеми.

Фундамент філософського осмислення феномену права і правосвідомості заклали Геракліт, Демокріт, Сократ, Платон, Арістотель та

інші. Давньоримська філософія стала наступником та продовжувачем елліністичної політико-правової традиції, яка пов'язана з іменами Тацита, Тита Лівія, Лукреція, Ціцерона, Сенеки, Марка Аврелія, Плутарха. Ними було закладено основи теоретичного осмислення права і правосвідомості суспільства.

У працях представників західноєвропейської філософії Нового часу Т. Гоббса, Ж. Ж. Руссо, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ф. Бекона, Р. Декарта, Д. Юма, Г. Лейбніца, Вольтера, Д. Дідро правова держава осмислювалася у контексті становлення громадянського суспільства, де поняття держави і права пов'язані з природними правами людини. Методологічні підходи до філософсько-правової проблеми формування і розвитку правосвідомості були сформульовані І. Кантом, Г. Гегелем, Й. Фіхте. Термін, близький до сучасного, запропонували К. Маркс та Ф. Енгельс, вважаючи, що поняття «юридична свідомість» окреслює рівень правової складової суспільної свідомості буржуазного суспільства.

Осмислити проблему структурування соціального простору в умовах глобалізації, його суб'єктів та інститутів, зокрема правових, намагалися чимало західних дослідників З. Бауман, У. Бек, Г. Дж. Берман, Ж. Бодрійяр, І. Валлерстайн, М. Вебер, Г. Гвардіні, Е. Гідденс, Р. Дарендорф, Р. Дворкін, С. Ерліх, І. Кастельс, Г. Кельзен, Н. Луман, А. Макінтайр, Ж. Марітен, Р. Нозік, Дж. Остін, В. Паретто, Т. Парсонс, Р. Паунд, Дж. Ролз, П. Сорокін Дж. Тюдор, М. Уолцер, Ю. Хабермас, Ф. Хайєк тощо.

Феномен правосвідомості у контексті суспільної свідомості та у різних її проявах досліджували такі українські вчені, як Д. Андреев, В. Андрущенко, Т. Андрущенко, О. Атоян, О. Бандура, В. Бачинін, М. Бойчук, В. Вашкевич, В. Воронкова, Е. Герасимова, Ю. Дмитренко, Л. Дротянко, Ю. Калиновський, О. Кивлюк, Н. Кочубей, А. Кравченко, П. Кравченко, С. Куцепал, С. Максимова, Л. Мамут, М. Попович, Т. Розова, В. Савельєв, О. Скакун, М. Цимбалюк, Н. Хамітов та інші.

Більшість сучасних дослідників відзначають кризовий стан правосвідомості, що характеризується її деформацією, формуванням у свідомості людей негативних стереотипів стосовно права, антиправовими та антисоціальними прагненнями. Ці тенденції мають надлокальний характер, а тому потребують соціально-філософського аналізу в еволюційній ретроспективі й перспективі цивілізаційних трансформацій, які накладаються на глобалізаційні процеси.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах держбюджетних тем кафедри філософії Національного авіаційного університету «Антропологічний та соціокультурний виміри глобалізованого світу» («№32/12.01.10) та «Інформаційне суспільство: його проблеми і перспективи у ХХІ столітті»

(№34/12.01.10). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради НАУ (№9 від 19.12.2013).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення особливостей трансформацій правової свідомості суспільства в умовах глобалізації.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- виявити культурно-історичні витоки становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства;
- уточнити зміст понять «суспільна свідомість», «правова свідомість» у їхньому співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація»;
- виявити особливості суспільної правосвідомості в модерну добу;
- здійснити соціально-філософську реконструкцію рецепції суспільної правосвідомості в добу Модерну;
- розкрити специфіку глобалізаційних векторів на рубежі XX та XXI століть;
- окреслити тенденції формування постмодерної суспільної правосвідомості в умовах глобалізації;
- встановити взаємовплив контекстів глобалістики і глобальної правосвідомості в постмодерну епоху.

Об'єктом дослідження є суспільна правосвідомість в умовах глобалізації.

Предмет дослідження – трансформаційні процеси в правовій свідомості суспільства у глобалізованому соціумі.

Методологічну основу дослідження становлять структурно-функціональний, соціокультурний та компаративний підходи у їхній діалектичній єдності, що дозволило дослідити структуру системного об'єкту права, здійснити аналіз його елементів і їхніх функціональних особливостей для кожної соціальної системи, а також прослідкувати динаміку змін цих елементів і функцій та розвитку системного об'єкту права і загалом його вплив на правосвідомість у інтегрованому вимірі людського буття, у контексті людини в її співвідношенні із суспільством, характером культури, типом соціальності тощо. Для вирішення конкретних завдань дослідження використано принципи системності, об'єктивності, методи культурно-семантичного аналізу і синтезу, герменевтики, історизму та інші. Крім того, було використано діалектичні принципи розвитку, взаємозв'язку, співпадіння історичного і логічного, сходження від абстрактного до конкретного.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше у вітчизняній філософській думці на основі діалектичного поєднання структурно-функціонального, соціокультурного та компаративного методологічних підходів виявлено особливості глобалізаційних

трансформацій правосвідомості суспільства. Показано, що в процесі переходу від Модерну до Постмодерну, який наклався глобалізацію, правосвідомість, як на повсякденному, так і на теоретичному рівнях, зазнає суттєвих змін, які виявляються в атомізації, біфуркаційності, епістемологічній невизначеності тощо.

Наукова новизна розкривається у таких теоретичних **положеннях**, що виносяться на захист:

Вперше:

- виявлено особливості суспільної правосвідомості в модерну добу. Показано, що модерна свідомість орієнтується на особистісну свободу, автономність, цілераціональність, утилітаризм. Вона коригується ринковими відносинами, орієнтується на реалізацію приватних інтересів, умовою яких є свобода, що досягається розумом. Встановлено, що західний індивідуалізм виступив способом буття Модерну, «цілераціоналізувавши» людину та привівши до цивілізаційних зрушень. Процес формування модерної правосвідомості носив поступальний характер, пов'язаний зі становленням права. Перша фаза формування правової свідомості була пов'язана з правовою лібералізацією, яка полягала у забезпеченні індивідуальних прав і свобод. Друга фаза пов'язана з політичною лібералізацією, або демократизацією суспільства, що закріплювала правову фазу та забезпечувала кожному індивіду право на дотримання належних правових процедур, а також доступ до прав. Третя фаза ґрунтувалася на економічній або ринковій лібералізації, яка сприяла свободному економічному розвитку на підставі правового і політичного лібералізму;

- окреслено тенденції формування постмодерної суспільної правосвідомості в умовах глобалізації. Показано, що глобалізація, яка пов'язана з інформатизацією, інтелектуалізацією суспільства та інтенсифікацією інтеграційних процесів, накладається на формування постмодерної культури і спричиняє зміни в усіх соціальних практиках, в тому числі й у правовідносинах та правосвідомості. Відбуваються постмодерні маніпуляції знаками, сенсами й образами. За цих умов нівелюються гіпотези норм, розмиваються межі регулятивної дії правової диспозиції та формалізується імперативний характер правових санкцій. Постмодерна правосвідомість руйнує природні та невідчужувані засади і цінності людини, нівелює існуючі норми права, через що починає ґрунтуватися не стільки на розумі, скільки на почуттях і емоціях;

- встановлено взаємовплив контекстів глобалістики і глобальної правосвідомості в постмодерну епоху. Показано, що об'єктом моделювання глобалістики стає глобальна свідомість, спрямована на зародження нового глобального етосу. У постмодерну епоху інтенсифікуються процеси

становлення єдиного уніфікованого економічного і соціального простору, через що актуалізується питання формування глобальної правосвідомості на підставі універсальних норм поведінки людини та державної політики. Вони супроводжуються політичними змінами в традиціоналістських суспільствах у ставленні до прав людини, адже глобальний дискурс вимагає рівності позицій з огляду на рівень суспільного розвитку. Звідси ключовим критерієм приналежності країни до ядра «світ-системи» стають не економічні показники, а наявність соціального капіталу та ліберальних правовідносин.

Уточнено:

- зміст понять «суспільна свідомість» і «правова свідомість» у їхньому співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація». Показано, що у глобалізованому світі постмодерна суспільна правосвідомість є цілісним духовним явищем, засадничим чинником якої виступає предметна чуттєвість, а ключовим засобом – інструментальний розум, який породжує фрагментарне мислення. У результаті відбувається зростання неконтрольованих процесів, адже в умовах тотального релятивізму та відходу від «метанаративів» Модерну загальний процес розвитку не врегульовується ні політико-правовими відносинами, ні морально-етичними факторами, ні глобальним мисленням. Постмодерна правосвідомість заперечує саму здатність і можливість виразити абсолютну істину та є принципово антиієрархічною й антиаподиктичною;

Отримало подальший розвиток:

- осмислення культурно-історичних витоків становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства. Встановлено, що в межах формалізованого соціального та духовного поля західного світу сформувався універсалістський правовий дискурс свободи у вигляді сукупності значень, цінностей і норм, заснованих на принципах корисності та раціоналістичного перфекціонізму, що являє собою загальну міру свободи, рівності й справедливості. Показано, що системний принцип утилітаризму постав як всеохоплюючий, оскільки на його підставі західна цивілізація вибудувала універсальну соціокультурну модель, що стала основою всесвітнього надлокального устрою та загальноприйнятою формою суспільно-правових відносин;

- соціально-філософська реконструкція рецепції суспільної правосвідомості в добу Модерну. Показано, що сформовані на принципах реалізму раціоналістично витлумачені природні права людини стали основою, що характеризує спільність західного індивідуалізованого суспільства епохи Модерну навколо базових прав людини. Сформульовані в цю епоху принципи права – справедливість, рівність, свобода та гуманізм – проектується на загальну сутність права. Ці принципи склали його

аксіологічну основу та виступили системоутворюючим стрижнем соціально-правового розвитку суспільної правосвідомості в модерну добу;

- дослідження специфіки глобалізаційних векторів на рубежі ХХ та ХХІ століть. Встановлено, що в постмодерну епоху суспільства традиціоналістського типу адаптуються до глобальної моделі західної цивілізації за допомогою інкрементальних соціальних трансформацій. У свою чергу, ці неглибинні трансформації викликають у суспільствах-адаптантах дивергентні зміни, що унеможливають їхній соціальний розвиток та структурну перебудову, інституціоналізуючи тим самим перехідність як лімінальну фазу, яка стає певним типом їхнього стаціонарного стану. Визначено, що процес глобалізації формує мережеву інтеграційну модель, згідно з якою технологічна, економічна інтеграція й капіталізація відносин між країнами стають пріоритетними, а права людини і лібералізація відносин у цьому процесі є допоміжними.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у розширенні й поглибленні теоретичного поля соціальної філософії, а саме у виявленні сутнісних характеристик суспільної правосвідомості в умовах глобалізації, що сприятиме виробленню ефективної політики держави в галузі права і правовідносинах у постмодерну добу. Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані у процесі викладання курсів «Соціальна філософія», «Філософія культури», «Філософія права», «Соціологія», «Політична філософія» та інших.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. Висновки та зміст положень наукової новизни отримані дисертантом самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації було обговорено на методологічних семінарах аспірантів, докторантів та здобувачів кафедри філософії Національного авіаційного університету, а також оприлюднено на Всеукраїнському «круглому столі» «Антропологічний та соціокультурний виміри глобалізованого світу» (Київ, 2013, 2014), на Філософських читаннях, присвячених міжнародному Дню філософії (Київ, 2014), на Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» (Одеса, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Політ» (Київ, 2014, 2015, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу» (Київ, 2015), на Всеукраїнському «круглому столі» «Інформаційне суспільство: його проблеми та перспективи у ХХІ столітті» (Київ, 2016) та інших.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць, із них 6 тематичних статей у фахових виданнях, одна з них у закордонному виданні, та 8 тез доповідей у матеріалах конференцій.

Структура дисертації спрямована на досягнення сформульованої цілі та завдань дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів та семи підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (229 позицій). Обсяг роботи – 237 сторінок, основна частина дисертації – 212 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, формулюється мета та здійснюється постановка основних дослідницьких завдань дослідження, визначається об'єкт і предмет, теоретико-методологічна база дослідження. Викладається наукова новизна отриманих результатів, їхнє теоретичне і практичне значення, наводиться інформація про апробацію результатів дисертаційної роботи, перелік публікацій, а також дані про її структуру і обсяг.

У *першому розділі* **«Теоретико-методологічні засади дослідження глобалізаційних трансформацій правосвідомості суспільства»** подано становлення суспільної правосвідомості в контексті суспільної свідомості. Здійснюється аналіз публікацій за темою дослідження та окреслюється методологічна база дослідження, а також уточнюється зміст ключових понять.

У *підрозділі 1.1.* **«Становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства»** досліджуються культурно-історичні витоки становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства. Показується, що з часів Античності закон розумівся як гармонійний фактор співвідношення суспільства та влади у правовому вимірі. Виявляється, що найважливіший внесок у розробку теоретико-правових уявлень здійснили мислителі Нового часу. Показується, що проблема формування суспільної правосвідомості перебувала у тісному взаємозв'язку зі становленням державно-правових відносин та індивідуалізацією суспільства. Теоретичною засадою західного суспільства стає принцип утилітаризму, який історично стає всеохопним. Керуючись ним, західна цивілізація пододала етнокультурну обмеженість та вибудувала універсальну соціокультурну модель.

У *підрозділі 1.2.* **«Понятійний апарат та методологічна база дослідження трансформації правової свідомості в умовах глобалізації»** здійснюється аналіз ключових для дослідження понять «суспільна свідомість», «правова свідомість» у їхньому співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація». Уточнення змісту поняття «глобалізація» обумовило

аналіз змісту і кореляції понять «культура» і «цивілізація», оскільки глобалізація є своєрідним продовженням процесу цивілізації.

Застосування структурно-функціонального, соціокультурного та компаративного методологічних підходів у їхній діалектичній єдності сприяло виявленню правових засад взаємодії соціальних суб'єктів у процесі функціонування суспільства, особливостей формування правової культури як сукупності значень цінностей і норм, структури правової системи у вигляді сукупності сталих правовідносин і взаємозв'язків між елементами. Соціокультурний підхід сприяв виявленню основних дискурсивних характеристик, що відбивають особливості функціональної ролі правовідносин по вісі Захід-Незахід, а також здійсненню порівняння параметрів модерної правосвідомості з домодерною (традиціоналістською) та постмодерною правосвідомістю. Компаративний підхід був застосований з метою експлікації ключових термінів, для більш чіткого окреслення їхніх характерних рис.

У *другому розділі «Суспільна правосвідомість у модерну добу»* осмислюються особливості суспільної правосвідомості в епоху Модерну, характеризуються соціокультурне поле її становлення та специфіка формування, а також здійснюється соціально-філософська реконструкція рецепції суспільної правосвідомості цієї епохи.

У *підрозділі 2.1. «Особливості правосвідомості в добу Модерну»* показується, що у модерну добу з утвердженням інституту приватної власності відбувається емансипація людини, а суспільство переходить до нової системи соціальної інтеграції, сутність якої полягає у нівелюванні станових відмінностей. У результаті панування влади над суспільством змінюється доктринаю індивідуалізму, разом із приматом закону і порядку, що формується у вигляді інституціоналізму правової держави. Із означених позицій, індивідуалізм постає як ментальний феномен західного буржуазного суспільства, який виступив засадничим принципом ліберальної організації капіталістичного суспільства та формування правосвідомості. Доводиться, що процес лібералізації західного суспільства в модерну добу мав певну поступальність розвитку. Це відобразилося у специфічній періодизації його реалізації, що зумовило зміни у правосвідомості, зокрема трициклічність фаз історичного процесу формування правової держави та модерної правосвідомості, що являє собою певний сукцесійний ряд лібералізації суспільства.

У *підрозділі 2.2. «Рецепція суспільної правосвідомості у соціально-філософських теоріях Модерну»* обґрунтовується, що формування модерної правосвідомості відбувалося в умовах нівелювання теософської системи мислення та народження сучасної науки. Доводиться, що модерний тип мислення віддзеркалював формування нового типу свідомості,

заснованого на раціоналізмі, реалістичному практицизмі та перфекціонізмі у поглядах на суспільний устрій і соціально-політичну організацію.

Колиско природно-правових концепцій, в основі яких перебували уявлення про апіорні або вроджені ідеї моралі й права виступила раціоналістична філософія Р. Декарта. В її рамках Б. Спіноза сформував основні елементи природного права, у нього ж ми вперше знаходимо рецепцію правосвідомості. У філософії Фр. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка знайшла своє відображення корисність та практична зорієнтованість суспільного знання. На підставі конвенціоналізму Т. Гоббс започаткував концепцію громадянського суспільства, Дж. Локк легітимізував роль держави в системі громадянського суспільства.

В рамках класичної філософської парадигми І. Кант обґрунтовував важливість норм і правил поведінки у раціоналізованому суспільстві, які містять у собі моральні принципи у якості свого внутрішнього, апіорного спонукання. У філософсько-правовій доктрині Г. Гегеля закон позиціонувався як об'єктивна форма вираження права, що є відповідною формою його буття. Марксистська філософія розглядала державу як сферу, у тому числі, правового адміністрування, яку становлять сукупність вертикальних зв'язків, система інститутів і норм публічної влади.

Західна некласична філософія, з її аксіологічним підходом до дійсності, значно розширила уявлення про свідомість, суспільство та специфіку соціальних дій. У філософії Ф. Ніцше право виступало як щось вторинне, що походить від сили і волі до влади. Відкидаючи ліберальні ідеї свободи і рівності, він обґрунтовував правомірність традиціоналістських відносин – нерівність, правомірність переваг і привілеїв. Г. Спенсер, керуючись фундаментально-етичним принципом рівної свободи визначав фундаментальні права людини. Розглядаючи історію як потік соціальних фігурацій, Н. Еліас встановлював, що переплетення амбівалентних зв'язків і відносин між людьми приводить до створення динамічних балансів влади, які, у свою чергу, утворюють різні фігурації. Зміна останніх у цивілізаційному процесі означає одночасну зміну людської поведінки, свідомості, способу буття, мислення та соціального ладу.

У третьому розділі «Вплив глобалізації на правосвідомість у постмодерну епоху» досліджується та розкривається специфіка глобалізаційних векторів на рубежі ХХ та ХХІ століть, окреслюються тенденції формування постмодерної суспільної правосвідомості в умовах глобалізації та встановлюється взаємовплив контекстів глобалістики і глобальної правосвідомості в постмодерну епоху.

У підрозділі 3.1. «Специфіка глобалізаційних векторів цивілізаційного розвитку на рубежі ХХ та ХХІ століть» обґрунтовується, що у сучасних умовах тотальним об'єктом інтеграції виступила модель

глобального капіталізму, яка позиціонується як процес зміни структури світового господарства, метою якого є формування єдиного уніфікованого економічного простору. Процес глобалізації формує мережеву інтеграційну модель, згідно з якою технологічна, економічна інтеграція й капіталізація відносин між країнами стають пріоритетними, а права людини і лібералізація відносин у цьому процесі є допоміжними. Такий підхід дозволяє західній цивілізації здійснювати комунікацію в одному напрямку – від центру до периферії, водночас зводячи зворотній зв'язок до мінімуму, що стає основою глобального антагонізму.

Обґрунтовується теза, що лібералізація глобальних ринкових відносин не спричинює у незахідних суспільствах повноцінних капіталістичних відносин, адже вони є лише епіфеноменом політично-правової лібералізації, яка у традиціоналістських суспільствах не відбулася. У зв'язку з цим західна модель глобального капіталізму у ході її імплементації у суспільствах незахідного типу зазнає гібридизації та спричинює низку соціальних інкрементальних трансформацій, які унеможливають структурну перебудову даних суспільств.

У підрозділі 3.2. «Формування постмодерної правосвідомості суспільства в умовах глобалізації» досліджуються глобальні моделі мислення, які формуються в сучасному соціумі. Показується, що вони покликані визначати як світоглядні установки, так і особливості різних культур, чому значною мірою сприяє формування всесвітнього інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційно-комунікаційну взаємодію між людьми. Обґрунтовується, що глобалізаційні процеси, які пов'язані з інформатизацією та інтелектуалізацією суспільства, а також з інтенсифікацією інтеграції у вигляді переміщення людей, капіталів, товарів і послуг, технологій і знань, утворення ТНК та посиленням їхнього впливу на політико-економічні сфери національних держав, накладаючись на постмодерну культуру, спричиняють зміни в усіх сферах суспільного життя, зумовлюючи нові особливості її розвитку, в тому числі й у правовідносинах і правосвідомості. Постмодерна особливість сприйняття світу у вигляді внутрішнього неприйняття однозначності та боротьбою з тотальністю знаків і значень детермінує морально-правовий релятивізм та розмиває аксіологічні засади правосвідомості. У глобальному соціумі відбуваються постмодерні маніпуляції знаками, сенсами й образами, що веде до нівелювання гіпотези норм, розмивання меж регулятивної дії правової диспозиції та формалізації імперативного характеру правових санкцій.

У підрозділі 3.3. «Глобалістика і глобальна правосвідомість: взаємовплив контекстів» виявляється, що ієрархічний принцип, за яким твориться планетарна цивілізація, характеризується нерівномірністю

компонентів, контрверсійністю взаємин і різновекторністю сил та інтересів, інтегративна дія яких посилюється в міру глобалізації людства, набуваючи все проблемнішого характеру. Об'єктом моделювання глобалістики стає глобальна свідомість, формування якої спрямоване на виникнення нового глобального етосу, коли норми поведінки людини, а також норми державної політики визначатиме новий стандарт гуманізму. У постмодерну епоху інтенсифікуються процеси становлення єдиного уніфікованого економічного і соціального простору, через що актуалізується питання формування глобальної правосвідомості на підставі універсальних норм поведінки людини та державної політики.

Сформульовано тезу, що формування глобальної правосвідомості має супроводжуватися політичними змінами в традиціоналістських суспільствах у ставленні до прав людини, адже глобальний дискурс вимагає рівності позицій з огляду на рівень суспільного розвитку. Доводиться, що ключовим критерієм приналежності країни до ядра «світ-системи» мають бути не економічні показники, а наявність соціального капіталу та ліберальних правовідносин.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дослідження, маємо підстави зробити наступні висновки:

Культурно-історичними витокami становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства стала давньогрецька культура, на зміну якій прийшла культура Римської імперії та християнства. За кожним із цих культурних утворень стоять системи цінностей і норм, що надали західній правовій цивілізації глибинного змісту та раціоналістичної строгості форм. З часом вони переплелися у складній і органічній цілісності, що привело до продуктивного синтезу і культуротворчого потенціалу західної правової цивілізації. У результаті, в межах формалізованого соціального та духовного поля західного світу, сформувався універсалістський правовий дискурс свободи у вигляді сукупності значень, цінностей і норм, заснованих на принципах корисності та раціоналістичного перфекціонізму, що являє собою загальну міру свободи, рівності й справедливості. Його теоретичною засадою став принцип утилітаризму.

Уточнення змісту понять «суспільна свідомість» і «правова свідомість» у їхньому співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація» показало, що у глобалізованому світі постмодерна суспільна свідомість є цілісним духовним явищем, засадничим чинником якої виступає предметна чуттєвість, а ключовим засобом – інструментальний розум, який породжує фрагментарне мислення. Плюралістична модель Постмодерну викликає децентралізацію соціальних і культурних зв'язків, що знаходить свій прояв і

у правовій сфері, у вигляді нормативної терпимості до не нормативності. Постмодерна свідомість заперечує саму здатність і можливість виразити абсолютну істину та є принципово антиєрархічною й антиподиктичною. Тому діючим визначенням правової свідомості у її співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація» буде найзагальніше і найабстрактніше визначення правосвідомості як однієї з форм існування права поряд із правовою нормою та правовими відношеннями. Воно з різноманіття даних вбирає лише моменти, що підпадають під категорію всезагального, а тому відповідає полісоціокультурному феномену глобалізації.

Модерна свідомість орієнтується на особистісну свободу, автономність, цілераціональність, утилітаризм. Вона коригується ринковими відносинами, орієнтується на реалізацію приватних інтересів, умовою яких є свобода, що досягається розумом. Встановлено, що західний індивідуалізм виступив способом буття Модерну, «цілераціоналізувавши» людину та привівши у дію процес цивілізації. За цих умов соціальну основу модерного суспільства становлять невідчужувані права власності, нерозривно пов'язані з недоторканністю особи від зовнішнього зазіхання, які є формалізованими на законодавчому рівні та охороняються державою. З означених позицій, індивідуалізм постає як ментальний феномен західного буржуазного суспільства, який виступив засадничим принципом ліберальної організації капіталістичного суспільства та формування правосвідомості.

Процес формування модерної правосвідомості носив поступальний характер, пов'язаний зі становленням права. Перша фаза формування правової свідомості була пов'язана з правовою лібералізацією, яка полягала у забезпеченні індивідуальних прав і свобод. Друга фаза пов'язана з політичною лібералізацією, або демократизацією суспільства, яка закріплювала правову фазу та забезпечувала кожному індивіду право на дотримання належних правових процедур, а також доступ до прав. Третя фаза ґрунтувалася на економічній або ринковій лібералізації, яка сприяла свободному економічному розвитку на підставі правового і політичного лібералізму.

Соціально-філософська реконструкція рецепції суспільної правосвідомості в добу Модерну виявила, що у ході розгортання ідей раціоналізму та на ґрунті ідеологічного протистояння з абсолютизмом у філософії модерного періоду формується доктрина лібералізму, де прогресивні (цивілізовані) суспільні відносини ототожнюються з правовою державою, які можуть бути забезпечені тільки за умови демократичної форми правління. Сформовані на принципах реалізму раціоналістично витлумачені природні права людини стали основою, що характеризує спільність західного індивідуалізованого суспільства епохи Модерну навколо базових прав людини. На цих засадах формувалася суспільна

правосвідомість західного суспільства. Сформульовані в епоху Модерну принципи права – справедливість, рівність, свобода та гуманізм – проєктуються на загальну сутність права. Ці принципи склали його аксіологічну основу та виступили системоутворюючим стрижнем соціально-правового розвитку суспільної правосвідомості в модерну добу.

На рубежі XX та XXI століть тотальним об'єктом інтеграції виступає модель глобального капіталізму, яка позиціонується як процес зміни структури світового господарства, метою якого є формування єдиного уніфікованого економічного простору. Суспільства традиціоналістського типу адаптуються до глобальної моделі західної цивілізації за допомогою інкрементальних соціальних трансформацій. У свою чергу, ці неглибинні трансформації викликають у суспільствах-адаптантах дивергентні зміни, що унеможливають їхній соціальний розвиток та структурну перебудову, інституціоналізуючи тим самим перехідність як лімінальну фазу, яка стає певним типом їхнього стаціонарного стану. Визначено, що процес глобалізації формує мережеву інтеграційну модель, згідно з якою технологічна, економічна інтеграція й капіталізація відносин між країнами стають пріоритетними, а права людини і лібералізація відносин у цьому процесі є допоміжними. Такий підхід дозволяє здійснювати комунікацію в одному напрямку – від центру до периферії, водночас зводячи зворотній зв'язок до мінімуму, що стає основою глобального антагонізму.

Глобальна модель правосвідомості, яка позиціонується у всесвітньому просторі, постає апіорною ліберально-правовою монологістичною установкою, а концепт інформаційного суспільства разом із технічними засобами інформаційно-комунікаційних систем, виступає її своєрідною оболонкою й проєктувальним засобом моделювання соціальної дійсності. Глобалізація накладається на процеси інформатизації і спричиняє зміни в усіх соціальних практиках, в тому числі й у правовідносинах і правосвідомості.

Постмодерна культура продукує у глобальному вимірі низку гібридних соціокультурних форм: вертикально врегульований соціальними нормами лібералізм і капіталізм; формально існуючі синтетичні права людини, які не мають онтологічного виміру та не забезпечені механізмами виконання і контролю; закладену на системному рівні безкомпромісну вимогу компромісу, яка втілюється як релятивістський універсальний і надісторичний глобальний порядок. Постмодерна правосвідомість руйнує природні та невідчужувані засади і цінності людини, нівелює існуючі норми права, через що починає ґрунтуватися не стільки на розумі, скільки на почуттях і емоціях.

Об'єктом моделювання глобалістики є глобальна свідомість, спрямована на зародження нового глобального етосу. Проте, об'єктом її

моделювання і конструювання мала б стати не тільки й не стільки глобальна свідомість, скільки створення певної системи, яка б уможливила практичне забезпечення верховенства права у глобальному соціумі. У постмодерну епоху інтенсифікуються процеси становлення єдиного уніфікованого економічного і соціального простору, через що актуалізується питання формування глобальної правосвідомості на підставі універсальних норм поведінки людини та державної політики.

Отримані результати дослідження створюють фундамент для подальшого осмислення трансформацій суспільної свідомості, зокрема й правосвідомості, в контексті інтеграції та викликаній нею соціальної гібридизації під час взаємодії високодиференційованих структур зі слаборозвинутими соціальними системами. З метою деідеологізації суспільної свідомості, для розширення та поглиблення теоретичного поля соціальної філософії у виявленні сутнісних характеристик суспільної правосвідомості в умовах глобалізації до неї бажано підходити з логіко-семантичної позиції, згідно з якою право повинно задовольняти принципам матеріальної адекватності і формальної несуперечливості, та з прагматичної позиції, що сприятиме виробленню ефективної політики держави в галузі права і правовідносин у постмодерну добу.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у наступних публікаціях автора:

Статті у фахових виданнях України:

1. Орденів С. С. Становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства / С. С. Орденів // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – Вип. 2(20). – К. : НАУ, 2014. – С. 76-81.

2. Орденів С. С. Рецепція суспільної правосвідомості у соціально-філософських теоріях Нового часу / С. С. Орденів // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – Вип.1(21). – К. : НАУ, 2015. – С.105-111.

3. Орденів С. С. Особливості правосвідомості в добу Модерну / С. С. Орденів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наукових праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип.35(48). – С. 81-85.

4. Орденів С. С. Специфіка глобалізаційних векторів цивілізаційного розвитку на рубежі ХХ та ХХІ століть / С. С. Орденів // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : філософські науки. – К. : КУТЕП, 2015. – Випуск 20. – С. 44-59.

5. Орденів С. С. Глобалістика і глобальна правосвідомість: взаємовплив контекстів / С. С. Орденів // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : філософські науки. – К. : КУТЕП, 2015. – Випуск 21. – С. 229-240.

Статті в іноземному науковому виданні:

6. Орденів С. С. Формирование постмодерного правосознания общества и феномен глобализации / С. С. Орденів // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – № 10 (112). – Россия, Курск : изд. ООО «Призма», 2015 – С. 49-51.

Інші публікації за темою наукового дослідження:

7. Орденів С. С. Філософський аспект осмислення авіаційного права в глобалізованому світі / С. С. Орденів // Матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції «АВІА-2013». – Т. 6. – К. : НАУ, 2013. – С. 41.47-41.50

8. Орденів С. С. Трансформації повсякденної правосвідомості в контексті інформаційного суспільства / С. С. Орденів // Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки : тези доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів. – К. : НАУ, 2014. – С. 396.

9. Орденів С. С. Роль правосвідомості у формуванні суспільного ідеалу в умовах глобалізації / С. С. Орденів, Г. М. Клешня // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, політика : актуальні виклики сучасності». – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. – С. 127-131.

10. Ordenov S. Social projection of justice in the global airspace of the 21st century proceedings / S. Ordenov, H. Kleshnia // The sixth world congress «Aviation in the XXI-st century century». «Safety in Aviation and Space Technologies». – К. : 2014. – С. 9.142-9.144.

11. Орденів С. С. Глобалізаційний вимір суспільної правосвідомості в умовах інформаційного суспільства / С. С. Орденів // Глобалізаційний контекст комунікації в умовах інформаційного суспільства (філософські читання, присвячені міжнародному Дню філософії) [Текст] : зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2014. – С.49-53.

12. Орденів С. С. Роль принципу соціальної справедливості у процесі формування суспільної правосвідомості в умовах глобалізації / С. С. Орденів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу». – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 98-102.

13. Орденів С. С. Рецепція суспільної правосвідомості у філософсько-теоретичних поглядах раннього модерну / С. С. Орденів // ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки : тези доповідей XV Міжнародної

науково-практичної конференції молодих учених і студентів. – К. : НАУ, 2015. – С.383.

14. Орденів С. С. С. Б. Кримський про цивілізаційний статус глобалізації / С. С. Орденів // До дня народження Сергія Борисовича Кримського (міжуніверситетські філософські читання, присвячені 85-річчю з дня народження С.Б. Кримського) : зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2015. – С. 64-66.

АНОТАЦІЇ

Орденів С. С. Глобалізаційні трансформації правової свідомості суспільства: соціально-філософський аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена соціально-філософському дослідженню глобалізаційних трансформацій правової свідомості суспільства. У результаті дослідження уточнено зміст понять «суспільна свідомість», «правова свідомість» у їхньому співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація». Здійснена соціально-філософська реконструкція рецепції суспільної правосвідомості в добу Модерну. Виявлено, що модерна правосвідомість орієнтується на особистісну свободу, автономність, цілераціональність, утилітаризм. Вона коригується ринковими відносинами, орієнтується на реалізацію приватних інтересів, умовою яких є свобода, що досягається розумом. Показано, що у процесі переходу від Модерну до Постмодерну, який наклався на глобалізацію, правосвідомість, як на повсякденному, так і на теоретичному рівнях, зазнає суттєвих змін, які виявляються в атомізації, біфуркаційності, епістемологічній невизначеності тощо.

Ключові слова: суспільна свідомість, правосвідомість, глобалізація, Модерн, Постмодерн, глобалістика.

Орденів С. С. Глобализационные трансформации правового сознания общества: социально-философский аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена социально-философскому исследованию глобализационных трансформаций правового сознания общества. В результате исследования уточнено содержание понятий «общественное сознание», «правовое сознание» в их соотношении с содержанием понятия

«глобализация». Осуществлена социально-философская реконструкция рецепции общественного правосознания в эпоху Модерна. Выявлено, что современное правосознание ориентируется на личностную свободу, автономность, целерациональность, утилитаризм. Оно корректируется рыночными отношениями, ориентируется на реализацию частных интересов, условием которых является свобода, что постигается разумом. Показано, что в процессе перехода от Модерна к Постмодерну, который наложился на глобализацию, правосознание, как на повседневном, так и на теоретическом уровнях, претерпевает существенные изменения, которые проявляются в атомизации, бифуркационности, эпистемологической неопределенности. Постмодерное правосознание предстает целостным духовным явлением, основополагающим фактором которого выступает предметная чувственность, а ключевым средством – инструментальный разум, порождающий фрагментарное мышление. Оно, будучи принципиально антииерархическим и антиаподиктичным, отрицает саму способность и возможность выражать абсолютную истину. Установлено, что в постмодерную эпоху общества традиционалистского типа адаптируются к глобальной модели западной цивилизации с помощью инкрементальных социальных трансформаций, институционализируя тем самым переходность как лиминальную фазу, которая становится определенным типом их стационарного состояния.

Ключевые слова: общественное сознание, правосознание, глобализация, Модерн, Постмодерн, глобалистика.

Ordenov S. Globalization Transformations of Legal Consciousness of Society: Social and Philosophical Aspect. – Manuscript.

The thesis for the degree of PhD in Philosophy in specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the social and philosophical research of globalization transformations of legal consciousness of society. The research clarified the content of the concepts «social consciousness», «legal consciousness» in their relation to the content of the concept «globalization». The social and philosophical reconstruction of reception of social consciousness in Modern epoch is carried out. The research indicated that modern legal consciousness focuses on personal freedom, autonomy, goal-oriented rationality, utilitarianism. It is adjusted by market relations; it is oriented on the implementation of private interests, which condition is freedom, conceived by reason. The thesis shows that in the transition from Modern to Postmodern overlapped on the globalization processes the legal consciousness at both daily and theoretical levels is being greatly changed, what could be seen in its

atomization, bifurcation, epistemological uncertainty. Postmodern legal consciousness is a holistic spiritual phenomenon; its fundamental factor is the subject sensuality, and its key means – instrumental reason, generating fragmentary thinking. Being fundamentally anti-hierarchical and anti-apodictic it denies the possibility and the ability to express the absolute truth. The research states that in the postmodern era traditionalist type societies adapt to the global model of the Western civilization. This adaptation is done with the help of incremental social transformations, in that way traditionalist type societies institutionalize the transitivity as a liminal phase turning it into the type of their stationary state.

Keywords: social consciousness, legal consciousness, globalization, Modern, Postmodern, global studies.